

RECENSIE

TAAL EN IDENTITEIT

HARRY VAN VELTHOVEN

Rudi Janssens

Taal en identiteit in de Rand. Een analyse van de taalsituatie in de Rand rond Brussel op basis van de BRIO-taalbarometer
Brussel, VUBPRESS, 2014, 123 pp.,
ISBN 9789057184055

De laatste officiële talentelling dateert van 1947, was zeer gecontesteerd en kreeg geen vervolg, zodat sindsdien accurate gegevens over de taalsituatie in de gemeenten ontbraken. Vijftig jaar later startte het huidige Brussels Informatie-, Documentatie- en Onderzoekscentrum van de Vrije Universiteit Brussel (BRIO) met de voorbereidingen voor het eerste taalbarometeronderzoek. Een weten-

schappelijke survey, waarbij een representatief deel van de bevolking werd bevraagd, op zoek naar mechanismen die het taalgebruik sturen. Zo kon de taalsocioloog Rudi Janssens een beeld schetsen van de Brusselse taalsituatie en de wijzigingen daarin opvolgen (2001, 2007a, 2013).

In opdracht van en met steun van de Vlaamse overheid en de provincie Vlaams-Brabant paste hij die werkwijze voor de eerste maal ook toe op de Rand rond Brussel. Het veldwerk werd uitgevoerd van juli tot november 2013, dus na de beslissing om BHV te splitsen. Hij ontweek de discussie over 'Brusselse' of 'Vlaamse' Rand via de neutrale (?) term 'de Rand'. Wel vormde de nota die de Vlaamse regering op 9 november 1994 goedkeurde een belangrijk vertrekpunt. Daarin definieerde ze de 'Vlaamse Rand'. Het omvatte de 19 gemeenten die grensden aan het Brussels Hoofdstedelijk Gewest of aan de 6 faciliteitengemeenten. Voor deze zone werd een preventief beleidsplan ten voordele van de Nederlandse taal en cultuur ontwikkeld. De evaluatie van dat beleid veronderstelt betrouwbare data en volgens de auteur het doorprikken van mythes en vooroordelen. Terecht herhaalt hij dat taal niet op zichzelf staat, maar door demografische, sociaal-economische en politiek-maatschappelijke ontwikkelingen wordt beïnvloed. In het eerste hoofdstuk besteedt hij dan ook aandacht aan de complexe relatie tussen 'de stad en de rand', aan het suburbanisatieproces. Dat kadert hij in de mondiale ontwikkelingen. De globaliserende economie verzwakt de natiestaat en versterkt de betekenis van wereldsteden als knooppunt van netwerken, het fenomeen van de *global city region*, een vorm van *new regionalism*, de betekenis van de stadsregio. Dat biedt aanknopingspunten voor de analyse van de historische politieke ontwikkeling van Brussel en de omliggende gemeenten. Op het bestaande spanningsveld tussen Franstaligen en Nederlandstaligen

entte zich namelijk een ander spanningsveld, dat tussen het globaliserende en het regionale. De terminologie diende dan ook aangepast. Vanwege de internationalisering van de Rand, de aanwezigheid van 69 nationaliteiten en culturen, spreekt men niet langer van 'verfransing', maar van 'ontnederlandsing'. Tevens is er een verschuiving van 'multiculturaliteit' naar 'diversiteit'. Het eerste verwijst naar de aanwezigheid van verschillende culturen die als minderheidsgroepen naast elkaar leven, het tweede naar de veelheid van individuele kenmerken en de nadruk op individuele diversiteit.

Om zijn onderzoek te verfijnen, maakt de auteur in de Rand een onderscheid tussen faciliteitengemeenten (de 'zes'), tewerkstellingsgemeenten, residentiële gemeenten, suburbane en semirurale gemeenten. Om het taalbeeld te schetsen, hanteert hij ongeveer dezelfde werkwijze als voor de Brusselse casus: het tellen van talen en het peilen naar de taalkennis (hoofdstuk 3), het volgen van de thuistalen en gezinsgerelateerde taalkeuzes (hoofdstuk 4), het onderzoeken van taalsociologische druk door migratie (hoofdstuk 5), het nagaan van taalgebruik in de informele sfeer zoals met vrienden, met burens, in het verenigingsleven en het effect van geraadpleegde media (hoofdstuk 6), alsook in formele situaties zoals op het werk, in de gezondheidszorg en in de administratie (hoofdstuk 7).

Voor de thuistalen maakt de auteur een onderscheid tussen Nederlands, Nederlands/Frans, Nederlands/andere taal, Frans/andere taal, andere taal of talen. Onder 'Nederlandstaligen' wordt verstaan zij die het Nederlands als thuistaal hebben. Voor het begrip 'Vlaming' is een tweede betekenis nodig: iemand die zich als zodanig identificeert. In tegenstelling tot de andere criteria is dat concept vloeiender, subjectiever en meerlagig. In het laatste hoofdstuk, politiek het meest gevoelige, stelt Janssens dan de

vraag hoe belangrijk taal is voor de identiteit van de bewoners van de randgemeenten. Terecht vervangt hij hierbij het gestolde begrip 'identiteit' door het dynamische begrip 'identificatie'. Hij peilt zowel naar uitingen van 'positieve' en 'negatieve' identificatie. Ten slotte wordt de band gelegd naar het gevoerde taalbeleid en naar de stempreferenties: Nederlandstalige lijst, Franstalige lijst, tweetalige (N/F) lijst, meertalige lijst, taal geen criterium. Het is geen gemakkelijke lectuur, hoewel de bevindingen worden ontsloten via 61 tabellen en 43 figuren, waarvan de betekenis telkens wordt toegelicht. Hoe dan ook heeft Janssens opnieuw voor een krachttoer gezorgd, zijn reputatie alle eer aangedaan en een onmisbaar instrument voor verder beleid aangereikt. Het is onbegonnen werk recht te doen aan de complexiteit. Ik beperk me tot een aantal opvallende conclusies.

De Rand kende een netto inwijkingsoverschot vanuit Brussel en een buitenlands migratiesaldo, wat gepaard ging met een groeiende diversiteit en internationalisering. Dat had zijn impact op de taalverhoudingen. De meest gekende taal is het Frans (bijna 80% van de respondenten beweerde de taal goed of uitstekend te spreken). Het Nederlands volgt op de tweede plaats met ongeveer 10% minder (68,4%), gevolgd door het Engels (ruim 45%). De meest gesproken thuistaal is echter het Nederlands. Iets minder dan de helft van de inwoners komt uit eentalig Nederlandstalige gezinnen, 20% uit eentalig Franstalige gezinnen. Ruim twee derde van de inwoners behoort dus tot de tweedeling die het politieke discours domineert, hoewel velen beide talen goed spreken (ook ruim een derde van die Franstalige gezinnen). Zo'n 10% groeide op in een traditioneel tweetalig gezin. Die groep neemt wel toe bij de jongste generatie (18%) ten koste van de Nederlandstalige gezinnen (nog 35,6%), terwijl ook de Franstalige groep tot 25%

aangroeit. In 15% der gezinnen was noch Nederlands noch Frans de thuistaal, zij het dat 18% ervan aangaf goed of uitstekend Nederlands te kennen.

Een meer beperkte kennis van die taal impliceert niet dat men geen Nederlands zou spreken. Hoe formeler de situatie, hoe meer dit gebeurt. In de Rand is het uitsluitend gebruik van het Nederlands in de communicatie met de administratie immers verplicht, zowel mondeling als schriftelijk. In de praktijk schommelt het tussen 85% en 90%. De faciliteitengemeenten hebben een apart statuut. Daar spreekt ruim de helft van de inwoners uitsluitend Frans en gebruikt een derde het Nederlands. Bij verhuizing zijn Franstaligen, al dan niet met de Belgische nationaliteit, dan ook eerder geneigd voor die gemeente te kiezen.

Met uitzondering van de faciliteitengemeenten, concludeert de auteur dat globaal genomen het Nederlands en het Frans hun positie intergenerationeel hebben behouden en geen verdere verfransing plaatsvond. Anderstaligen kozen in de volgende generatie zowel voor het Frans als voor het Nederlands. Een cruciaal gegeven is de houding van de traditioneel tweetaligen, zeker in vergelijking met Brussel. In het dagelijks taalgebruik blijkt deze groep het meest aan te sluiten bij de dominante omgevingstaal: in de Rand het Nederlands, in Brussel het Frans. Zo ook kiezen Nederlandstaligen met een Franstalige partner verhoudingsgewijs meer voor een tweetalig gezin dan in Brussel waar dergelijke gezinnen meer voor het Frans opteren. Er is nog een toetsing mogelijk via talenkennis. In de Rand spreekt de helft van de inwoners zowel goed tot uitstekend Nederlands als Frans; in Brussel is dat maar zo'n 20%. In de Rand is ruim 12% eentalig Nederlandstalig en ruim 18% eentalig Franstalig, terwijl bij de Brusselaars meer dan de helft (52%) buiten het Frans geen andere contacttaal op een goed tot

uitstekend niveau beheerst. De Rand is dus meerstaliger dan Brussel. Het is jammer dat de auteur in zijn conclusies niet ingaat op een vergelijkend profiel tussen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de faciliteitengemeenten en de andere gemeenten van de Rand.

De helft van de inwoners van de Rand identificeert zich 'in de eerste plaats' en 'ook' als Belg (49,8%), dan als inwoner van de gemeente (38%), Vlaming (26%), Nederlandstalige (22%), Europeaan (21%), Brusselaar (14%), Franstalige (10,4%), wereldburger (7%), ..., Waal (0,5%). Rangschikt men naar de thuistalen, dan staat 'Belg' bij vele groepen uitgesproken vooraan, behalve bij de Nederlandstaligen (Vlaming 50,4%/Belg 43,6%) en bij de anderstaligen (Europeaan 42,5%). Bij de vraag naar politieke taalpreferenties, opteert 43% voor een Nederlandstalige lijst, een kwart voor een tweetalige lijst, minder dan 5% voor een Franstalige lijst. Een Nederlandstalige lijst krijgt vooral steun van de Nederlandstaligen (75%) en van de traditioneel tweetaligen (30,5%). Een tweetalige lijst scoort opnieuw zeer hoog bij alle andere groepen, ook bij de traditioneel tweetaligen (43,6%) en bij de Franstaligen (48%), waarvan slechts 13% een voorkeur uitsprak voor een Franstalige lijst.

Volgens de auteur zou het vooral de identificatie als Brusselaar zijn die de keuze voor een tweetalige lijst in belangrijke mate doet toenemen. In een concluderend hoofdstuk zet hij een paar stappen verder. In de Rand zou de tegenstelling niet meer zozeer tussen Frans- en Nederlandstaligen gaan, maar veeleer tussen Vlamingen en Brusselaars, een Nederlandstalige versus een tweetalige Rand. Volgens hem loopt die scheidingslijn ook door de groep van de Nederlandstaligen. Dat trekt hij door tot de tegenstelling tussen wie een Vlaamse en wie een stedelijke Brusselse gemeenschap prefereert. Een

scheiding die de auteur ook terugvindt bij de Nederlandstaligen in Brussel (de discussie rond de Brusselse Gewest-'Gemeenschap', HVV). Uit de tabellen blijkt nochtans dat van de 'Nederlandstaligen' in de Rand slechts 5,4% zich als Brusselaar identificeert en slechts 8,7% tweetalige lijsten verkiest. In het verhaal over de desintegratie van de federale staat ontbreekt overigens de parallelle ontwikkeling van een Vlaams en een Waals 'regionalisme'. Een leerrijk deelhoofdstuk is gewijd aan hoe de respondenten tegen het taalbeleid aankijken, waarbij de auteur op het spanningsveld wijst tussen stimulering en verplichting, tussen een instrumentele en een emotionele benadering, maar in zijn beschouwingen soms te abstract blijft. Hoe dan ook, de symboliek van de Rand als een inclusieve homogeen eentalige leefgemeenschap is achterhaald. Door de toenemende verstedelijking vertoont deze zone gelijkaardige maatschappelijke kenmerken van internationalisering en diversiteit als Brussel. Intussen versnellen nog de ontwikkelingen op het terrein. Besturen betekent vooruitzien, zeker qua infrastructuur.